

Феномен компетентності у сучасному філософсько-освітньому дискурсі

Розглянуто сутність поняття «компетентність», проаналізовані три періоди процесу вивчення компетентності у філософсько-освітньому загалі, розкрито особливості формування компетентності в умовах сучасного суспільства взагалі та українського зокрема. Доведено, що в умовах стрімких соціальних змін компетентна особистість є важливим чинником розбудови правової, демократичної, соціальної держави і формування громадянського суспільства.

Ключові слова: компетентність, особистість, ключові компетенції культура, освіта, філософія.

Буцан О.П., канд. юридических наук, директор, Полтавский юридический институт Национального университета «Юридическая академия Украины имени Ярослава Мудрого», Украина, г. Полтава

Куцепал С.В., д-р философских наук, профессор, заведующая кафедрой гуманитарных и социально-экономических учебных дисциплин, Полтавский юридический институт Национального университета «Юридическая академия Украины имени Ярослава Мудрого», Украина, г. Полтава

Феномен компетентности в современном философско-образовательном дискурсе

Раскрыта суть понятия «компетентность», проанализированы три периода процесса изучения компетентности в философско-педагогическом сообществе, раскрыты особенности формирования компетентности в условиях современного общества вообще и украинского в частности. Доказано, что в условиях стремительных социальных трансформаций компетентная личность является важным условием создания правового, демократического, социального государства и формирования гражданского общества.

Ключевые слова: компетентность, личность, ключевые компетенции, культура, образование, философия.

Bushchan O.P., candidate of law sciences, director, Poltava Law Institute of the National University «Yaroslav the Wise Law Academy of Ukraine», Ukraine, Poltava

Kutsepal S.V., doctor of philosophy, full professor, the head of Humanities, Social and Economic Subjects Department, Poltava Law Institute of the National University «Yaroslav the Wise Law Academy of Ukraine», Ukraine, Poltava

The Phenomenon of Competence in the Modern Philosophical-Educational Discourse

The core of the notion of competence has been considered, three stages in the process of competence study in the philosophical-educational context have been analyzed, the peculiarities of competence formation in terms of modern society in general and Ukrainian in particular have been disclosed. It has been proven that in the time of rapid social change the competent personality is an important factor in the development of legal, democratic, social state as well as in the civil society formation.

Keywords: competence, personality, key competencies, culture, education, philosophy.

Проблематика компетенції, компетентної особистості важлива як для функціонування суспільства, так і для комплексу наук, предметом вивчення яких постає людина. Причини цього в тому, що в усі часи центральне місце у соціальній структурі суспільства належало саме людині, а особливу цінність представляла компетентна особистість, котра прагнула і могла здійснювати активну роль у історичному розвитку суспільства, проявляти волю, уміння і навички, своєчасно та цілеспрямовано використовувати їх у процесі практичного перетворення реальності. Інформатизація усіх сфер суспільного життя призвела сьогодні до того, що знання перетворюється на своєрідний цивілізаційний тренд, а люди, що володіють знанням, особливо цінуються, адже світ XXI ст. перебуває у стані постійного становлення, реальність розпадається на множини систем, що мають здатність до самоорганізації, та постійно породжують нові структури. Центру світоглядного та цивілізаційного простору як даності немає ніде, тому він має можливість актуалізуватися де завгодно, виникати «тут і тепер», лінійний характер онтології корелюється з нелінійним характером універсуму повсякденності та філософського простору культури. Динамічні соціальні

зміни, ускладнення соціальних практик породжують множинність життєвих стратегій та стилів, наслідком чого стає суперечність між новою системою вимог і орієнтирів та реальними можливостями особистості.

У таких умовах успішною може бути лише та особистість, яка здатна адекватно реагувати на стрімкі соціальні зміни, усвідомлювати індивідуальні та соціальні потреби і можливості особистої самореалізації, застосовувати набуті знання у професійній діяльності та повсякденній практиці.

Зазначимо, що поняття «компетентність» ще з давніх часів було в центрі уваги відомих мислителів, окремі роздуми з цього приводу зустрічаються в творах Сократа, Платона, Арістотеля, значна увага приділяється цій проблематиці і у наступні епохи – Відродження, Просвітництва, Нового та Новітнього часу, особливо актуалізуючись у минулому столітті. Найбільшу увагу проблемі компетентності приділяють вчені-педагоги – Б. Вульфсон, В. Долл, О. Пометун, І. Єрмаков, О. Овчарук, Н. Гулан, Дж. Равен, І. Тараненко, Г. Халаш та ін., це пояснюється зміною освітньої парадигми, орієнтацією освіти на суб'єкт-суб'єктну модель. Соціологи також долучаються до аналізу компетентності (З.Бауман, П. Бергер, П. Бурдьє, Е. Гідденс, Т. Лукман, А.Шюц та ін..).

Філософський загал прагне долучитися до дослідження компетентності, хоча найчастіше вона розглядається у комплексі антропологічних проблем, пов'язана зі здатністю людини комфортно облаштувати своє буття, тобто з «мистецтвом жити». Окремі аспекти даної проблеми зустрічаємо в розвідках Р. Барта, Ж. Бодрійяра, Ж. Дельоза, С. Кримського, М. Поповича, В. Табачковського, І. Степаненко, М. Степаненка, Н. Хамітова та ін..

Метою статті є спроба осмислення феномену компетентності у філософсько-освітньому дискурсі.

Поняття «компетентність» (від лат. Competentia – коло питань, в яких людина добре розуміється) у буквальному розумінні означає набуту характеристику особистості, яка сприяє її успішному входженню до суспільно життєвого процесу. Пересічна людина під компетентністю розуміє освіченість, грамотність людини, сферу питань, подій та явищ, у якій особа володіє авторитетом, досвідом. Це єдність знань, отриманих у процесі навчання, навичок професійної діяльності та професійного досвіду, здатність адекватно діяти у певній ситуації. Компетентність також включає в себе сукупність повноважень, прав та обов'язків як індивіда, так і державного органу.

Філософія цікавиться проблематикою компетенції ще зі стародавніх часів, проте питання про компетентність особистості в цілому стає актуальним завдяки бурхливому розвитку капіталістичного виробництва в Західній Європі. Розподіл праці, спеціалізація функцій, економія мислення та діяльності, концентрація зусиль на обмежену сферу суспільної діяльності, ринок як універсальний принцип взаємовідносин між людьми в усіх сферах суспільного життя – ось причини, які вимагають від особистості значного рівня компетентності.

Капіталізм – атрибутивна ознака Модерну, для якого характерним було прагнення здобути громадянську ідентичність, оскільки для людини модерну головним було «буття–у–межах». Знання про природу громадянства, громадянські права і свободи, громадянський обов'язок, громадянські чесноти – ці та інші питання функціонування громадянської сфери були надзвичайно важливими в епоху Модерну. Людина постмодерну позбавлена меж внаслідок процесів дегериторизації та дематеріалізації багатства, що призвели до появи транснаціональних транстериторіальних утворень, тому ідентичність в епоху постмодерну перетворюється на дещо таке, що можна надівати та знімати на кшталт костюму (С. Леш), а «буття–у–межах» трансформуються у «буття–на–межі» або «буття–понад–межами». Якщо раніше домінуючою була картина світу, де людина була розташована «перед світом», а тому мала здатність розуміти його та відтворювати у певних образах, то людина постмодерної картини світу опиняється всередині світу, вона позбавлена дистанціювання, заміником якого постає мережа комунікацій.

Сучасна культура більше не прив'язується до певного місця, більш того, у кожному окремому місці вона не представляє більше певну цілісність (Ж. Бодрійяр), тому надзвичайно важко боротися з комерціалізацією, грою та іронією, які полонили сучасну людину, занурили її в «еру порожнечі» (Ж. Ліповецьки). Реалією сьогодення стає культурна глобалізація, котра впливає на розвиток етнонаціональних процесів та трансформацію етнонаціональних культур, формує нові геокультурні ареали для розвитку етноспільноти в умовах зародження планетарно-інтегрованого людства. В українському суспільстві відбувається процес світоглядної плюралізації та полікультурності. Остання характеризується космополітизмом та культурним розмаїттям, глобальним поширенням інформації, споживанням масової продукції.

Широке розповсюдження комп'ютерних технологій призводить до появи нового виду комунікації, яка визначається як комп'ютерно-опосередковане спілкування у сфері віртуальної реальності. Характерними рисами цього типу комунікації є відсутність таких традиційних елементів комунікації як кінесика (рухи та жести, що мають певне значення), проксемика (дистанція, комфортний простір), просодія (мелодика мови, тембр, наголос, ритм), різноманітні артефакти (одяг, аксесуари, відмітні знаки), хрономіка (час), зоровий та тактильний контакт, вплив запаху тощо. Усе це заперечує концептуальні схеми традиційних засобів комунікації, породжує віру у реальність об'єктів, що існують поза нами, породжує принципово новий тип символічного існування людини, культури, соціуму.

Орієнтуватися в сучасному житті, маркерами якого є розмаїття подій, здатна людина не лише вольова, а головне – компетентна, яка своїми діями може виявити найкращі громадянські якості, проявити увесь спектр громадянських чеснот. Важливими для будь-якої держави є знання про природу громадянства, усвідомлення громадянством своїх прав і свобод, розуміння громадянського обов'язку.

Спеціальним предметом наукових розвідок проблема компетентності стає в 60–70-х роках минулого століття у контексті педагогіки. Так, наприклад, українська Енциклопедія освіти репрезентує компетенцію як «відчужену від суб'єкта соціальну норму (вимогу) до освітньої підготовки учня, необхідну для його якісної продуктивної діяльності, тобто соціально закріпленій результат»[1,с.409]. Звернемося до розвідок російської дослідниці І.О. Зімньої, яка визначила три основні періоди процесу вивчення компетентності. «Перш за все орієнтована на компетенції освіта формувалася в 70-х роках в Америці в загальному контексті запропонованого Н. Хомським в 1965 році поняття «компетенція» стосовно теорії мови, трансформаційної граматики»[2,с.35]. В цей час в науковий обіг вводяться поняття «компетентність» і «компетенція», але проблематика досліджень охоплює граматику і мову, а основним видом компетентності називається «комунікативна компетентність».

Другий період – 70–90-ті роки минулого століття, квінтесенцією якого вважається відома робота англійського філософа, психолога і педагога Дж. Равена «Компетентність в сучасному суспільстві» (1984), де компетентність визначається як мотивована здатність, як явище, яке складається з великої кількості компонентів, багато з яких відносно незалежні один від одного, деякі з них належать до когнітивної сфери, інші – до емоційної, разом з тим, вони можуть замінювати один одного в якості складників ефективної поведінки[3,с.253,258]. Дж. Равен наголошував на зв'язку компетентностей та ціннісного світу особистості, аргументуючи це тим, що жодна людина не діятиме саме так, якщо вона глибоко і особисто в цьому не зацікавлена. Цінності, таким чином, опиняються на чолі кута. На практиці ж змістом діяльності, що має особистісну цінність, може бути досягнення конкретного результату або способу поведінки[4,с.67]. Дж. Равен уводить також термін «компоненти компетентності», яким позначає ті характеристики і здібності людей, що надають їм можливість досягати особистісно значимих цілей – незалежно від природи

цих цілей та соціальної структури, в якій ці люди живуть і працюють [3, с. 280].

Початок третього періоду – 90-і роки минулого століття, коли проблема компетентності потрапляє у центр уваги міжнародних інституцій освіти. В Україні також досліджується ця проблематика, відзначимо колективну працю «Життєва компетентність особистості» (Київ, 2003), де зазначається, що компетентність є специфічною здатністю, яка дає змогу ефективно розв'язувати проблеми, що виникають в реальних ситуаціях життя [5]. Виділяються види компетентності – методологічна, аутопсихологічна, психологічна, соціально-психологічна, рефлексивна, компетентність у спільній творчості, професійна.

Отже, поняттю компетентність значна увага приділяється у таких науках як педагогіка та психологія. Перша визначає компетентність як рівень освіченості спеціаліста, який достатній для того, щоб він міг продовжити набувати знання шляхом самоосвіти, здатність самостійно вирішувати ті евристичні задачі, які виникають у процесі життєдіяльності. Психологія акцентує увагу на тому, що компетентність – це психосоціальна якість, яка базується на почутті власної успішності та користності, надає людині усвідомлення власної здатності успішно взаємодіяти з оточуючими.

Проте компетентність – не тільки індивідуально-психологічна особливість, а й загальна якість, стандартизована для багатьох індивідів, яка вводиться як загальна норма. Крім того, компетентність містить у собі коло реальних об'єктів, стосовно яких вона задається. Розкрити сутність компетентності можна лише через співвіднесення цього поняття з більш загальним – культура.

Хоча в науковій літературі існують сотні визначень поняття «культура», можна говорити про три основні підходи в обґрунтуванні її сутності. Згідно з першим, культура є сукупністю практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які виражають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини і втілюється в результатах продуктивної діяльності. Другий підхід акцентує головну увагу не лише на результатах людської діяльності, але й на самій діяльності. В основі ж третього лежить розуміння культури як технологічного принципу діяльності, який надає останній особливу якість [6, с. 228]. «Культура – це своєрідний, унікальний, притаманний лише людині «соціальний передавач» людської сутності. Вона – універсальний спосіб успадкування сутнісних сил людства наступним поколінням в умовах сутнісної неповноти можливостей свого роду, яка також дана апіорі будь-кому з нас. Культура – це закономірний механізм успадкування людської сутності в умовах свободи, яка дана апіорі кожному з представників людського соціуму. Ось чому культуру варто розглядати як своєрідний «фокус», крізь який «заломлюється» будь-який прояв діяльності людського індивіда» [6, с. 235–236].

Культура має дуже важливе суспільне призначення, за своєю сутністю вона виступає як поле людських сутнісних сенсів та значень, результат, маркер розвитку людини та практичного втілення людських сил. Проходячи процес соціалізації, людина «занурюється» в культуру як сукупність знань, уявлень, умінь, навичок, здібностей, потреб, інтересів, цілей, цінностей, вольових та інших стандартів. Конкретна людина здійснює розпредметнення культури, одночасно опредметнюючи себе як особистість, набуваючи компетентності.

Отже, під компетентністю людини найчастіше розуміють набір знань, умінь, навичок і ставлень, які надають їй змогу ефективно здійснювати діяльність або виконувати певні функції, забезпечуючи вирішення проблем та досягнення певних стандартів у галузі професії або виду діяльності.

Сьогодні мало бути монофахівцем, адже досягнути найбільших успіхів і побудувати вдалу кар'єру простіше тому, хто володіє поліфункціональністю, поєднує глибокі професійні знання зі знаннями у галузі психології, соціології, політології, економіки, права тощо. Це вимагає засвоєння елементів різних навчальних дисциплін, в наслідок чого

розкривається творчий потенціал фахівця, реалізуються його можливості через відповідну професійну практику.

Компетентна особистість характеризується не лише високим рівнем інформованості, а й вмінням та бажанням розв'язувати проблеми, що створюються і в професійній сфері, і у повсякденному житті.

Список використаних джерел

1. Енциклопедія освіти / [головний ред. В. Г. Кремень]. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
2. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования / Ирина Алексеевна Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С.
3. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация / Джон Равен; [пер. с англ.]. – М.: Когито-Центр, 2002. – 396 с.
4. Равен Дж. Педагогическое тестирование: проблемы, заблуждения, перспективы / Дж. Равен. – М.: Когито-Центр, 1999. – 144 с.
5. Життєва компетентність особистості: [науково-методичний посібник] / за ред. Л. В. Сохань, І. Г. Єрмакова, Г. М. Нессен. – К.: Богдана, 2003. – с.
6. Муляр В.І. Проблема становлення особистості в системі «індивід–суспільство» (філософсько-культурологічний аналіз) / В.І. Муляр. – Житомир: ЖДТУ, 2005. – 320 с.

* * *